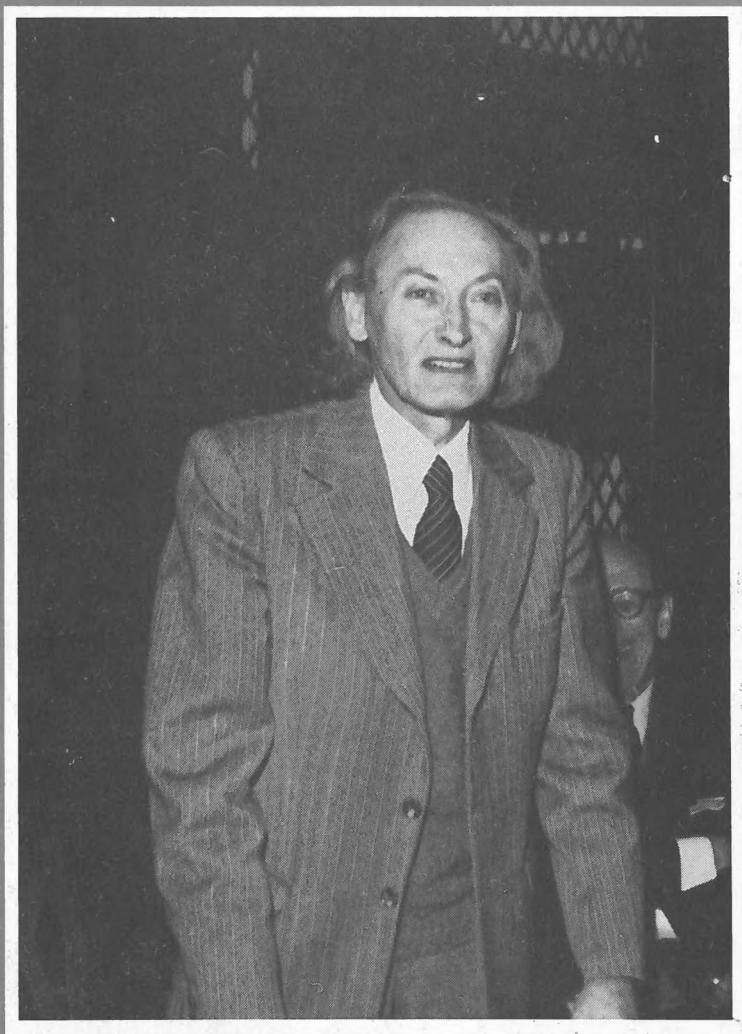

IRODALOMISMERET

III. évfolyam, 2–3. szám
1992. szeptember

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata

(*Klaniczay Tibor emlékére*) Az „intézménnyé vált” Klaniczay Tibor akadémikusról, a régi magyar irodalom meghatározó jelentőségű kutatójáról két kép kitörölhetetlenül rögzült emlékezetemben. Az egyik a régi magyaros seregek vezéréként fiatalokat is lihegésre készítő sebességgel kaptat fel a szokásos konferenciákba ágyazott kirándulások egyikén a Somlyó hegyére, s közben persze konzultál, sürgöt, korhol és dicsér, a sorosan aktuális kiadványok és konferenciák apró részleteit tisztázza. A másik egy római éjszaka emléke: átutazóban is jut ideje arra, hogy az olyannyira szeretett Urbs történetéről tartson hajnali háromig tartó sétával egybekötött előadást, persze olyan mozzanatokra koncentrálna, amelyek csak a beavatottak számára ismertek.

Az együttlét meghittsége sem feledtette az őt hallgatókkal, hogy egészen kivételes formátumú tudóssal lehetnek egy társaságban. Mi adta ezt a kivételességet? Először is természetesen az, hogy metszően okos, lényeglátó, az összefüggések kibontásához ritka érzékkel megáldott, a rokon tudományterületek (történetelm, néprajz, művészettörténet, zenetörténet) megállapításait a szorosabban vett irodalomtörténeti megközelítéssel a legtermészetesebb módon szintézisbe hozni tudó ember volt. Ez az éleselméjűség önmagában is elég lett volna jelentékeny tudományos teljesítményhez, ám ő ugyanakkor párját ritkítóan szorgalmas is volt. Szándékosan használtam ezt az iskolásan egyszerű kifejezést, hiszen talán ez a legmegfelelőbb annak érzékeltetésére, hogy Klaniczay Tibor imádott dolgozni, s nem érezte jól magát az önmagára vett rendkívül fegyelmezett munkatempó szorítása nélkül. Ez a lankadhatatlan munkakedv társult azzal a párját ritkító sokoldalúsággal, amely az elméleti kérdések iránti érzékenységet a textológiai és filológiai aprómunkával tudta párosítani, s amelynek eredményeképpen oly sok fontos szövegkiadó és -feldolgozó vállalkozás elindítója és animátora volt. Az aprólékos filologizálás és az elméleti szárnyalás oly kíváncsatos találkozása már önmagában is kivételes, ám az ő esetében mindehhez a dinamikus szervezőkészség erőny is társult. Az Akadémia Irodalomtudományi Intézetének, a Reneszánsz és Barokk Kutatócsoportnak vagy a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságnak az életre kelése voltak e szervezői igyekezet legfontosabb eredményei. De eredménye volt az a hivatalosan kevésbé méltatott tény, hogy a professzor félreszorítottságban, elszigeteltségben tengődő kutatók, különféle gyűjteményekben vagy azokon kívül dolgozó egyházi és világi emberek sokaságának a tevékenységét tette értelmessé a kirekesztettség feloldásával, a régi magyarosok egyszerre emberi melegséget sugárzó és kritikus szemléletű közösségnek a megszervezésével. S ez a szervezőmunka nem állt meg az ország határainál, hiszen egyre gyarapodó nemzetközi tekintélyét arra is fölhasználta, hogy evidenciává tegye a magyarországi fejlemények jelenlétét a reneszánsz és barokk problematikájával foglalkozó nemzetközi kutatásokban. Elképesztően széles körű nemzetközi kapcsolatait e cél szolgálatába állította. Szívósság és tárgyyszerűség jellemezte ezt a munkát. Mint mindenben, ebben is idegenkedett a fölös pátosztól, közvetítése révén mégis kutatók sokaságát érintette meg a hazai reneszánsz izgalma és érdekessége; egy tehetséges fiatal olasz kutató így fogalmazott a legutóbbi – immár Klaniczay Tibor nélkül megtartott – régi magyaros konferencián: komolyan mondom, majdnem sírva fakadtam, mikor Firenzében kezembe vehettem Balassi istenes verseinek eddig ismeretlen 1666-os lőcsei kiadását.

A neki kimért idővel versenyt futva e tevékenységek egyikét sem elejtve élte meg szenvedésekkel teli utolsó napjait. Lázás munkáját nem zavarta meg, hogy nem kapta meg azt a hivatalos elismerést, amely megillette volna. Ez ugyan sokunknak fájdalmas, de mégis múlt mozzanat marad, hiszen nem kétséges, hogy a tudománytörténet majd méltó helyet jelöl ki számára.

De ki szól majd ránk restségünk, pontatlanságunk és szűklátókörűségünk miatt? (*Megjelent a Beszélő 1992. május 30-i számában.*)

BARTÓK ISTVÁN

(*Háromszáz év?*) „Ezeket a könyveket az elmúlt háromszáz évben senki nem olvasta. Valószínű, hogy az elkövetkezendő háromszázban sem fogja. Ezért jó, hogy most valaki elolvasta őket – ezután legalább tudjuk, hogy mi van bennük.” Klaniczay Tibornak azokat a szavait idéztem, amelyekkel félig tréfásan méltatta a XVII. századi kritikátörténet területén tett erőfeszítéseimet.

Nem is tudom, illő-e a szomorú emlékezés alkalmával önző módon személyes élményeimet feleleveníteni. Hiszen az én „kontribúcióim” – hogy Klaniczay kifejezésével éljek – elenyésző töredékét teszik ki a magyar irodalomtörténet azon széles spektrumának, ami fölött mesterünk áttekintéssel rendelkezett.

Talán helyénvalóbb volna most az ő érdemeiről szólni: hogy ennek az óriási területnek milyen jelentős részét alkotja az ő munkássága; hogy mennyi kutatási eredmény létrejött köszönhető az ő biztatásának, az általa megteremtett feltételeknek. Mégsem kelek versenyre a nálam avatottabbakkal, akik Klaniczay Tibor immár lezárt életútját értékelik.

Azért is maradok a szubjektív emlékezésnél, mert számomra az idézett néhány mondat az irodalomtörténet-írás lényegének legtömörebb összefoglalása. Hiszen ugyan mi is lehet az értelme annak, hogy régen elfelejtett, foszladozó köteteket kézbe vegyünk, az elsárgult lapokon szemünket erőltetve megpróbáljuk kislabizálni az elhalványult betűket?

Összeköttetést teremteni múlt és jövő között – ugyanehhez a gondolathoz kapcsolódik a másik személyes emlékem. Klaniczay Tibor utolsó nyilvános szereplései közé tartozott az a vitaülés az Irodalomtudományi Intézetben, amelyen munkám legújabb eredményei kerültek terítékre. Klaniczaynak látványosan már nehezebbre esett a beszéd, mégis hozzászólt. Akkor még nem mertem arra gondolni, hogy ez lesz az utolsó személyes inspiráció, amit tőle kapok. Felszólalását egy kérdéssel fejezte be: „Mi lesz a folytatás?” Elmondtam, mit tervezek. Ő akkor már biztosan jobban tudta, mint én, hogy a készülő monográfia következő fejezeteiről ez lesz az utolsó információja...

Itt maradtunk a terveinkkel. Nemcsak én, hanem mindannyian, akik ezen a pályán Klaniczay Tibor-nak olyan sokat köszönhetünk. Valamit elkezdtünk, valamедdig eljutottunk. Ő – kinek professzor úr, kinek Tibor, de talán nem is ez a fontos – valamiképpen mellettünk volt. Segített a lelkesítő példa, a kivételes személyiség magával ragadó ereje, a buzdítás vagy éppen az általa aláírt szerződés. Valamennyien tapasztalhattuk azt, ami csak az igazán nagy formátumú egyéniségek sajátja: produktumaink lényegét pillanatok alatt átlátta, el tudta azt helyezni a nagyobb összefüggésekben. Most nélküle kell folytatnunk. Folytatnunk kell. Hiszen még előttünk áll – reméljük – a háromszáz (vagy ki tudja, hány) év.

BODNÁR GYÖRGY

(*Egy Pallas-ivadék halálára*) „A kezdet és a vég csomóit sohasem oldották fel (...) az emberek. (...) Voltak azonban korok, amelyek a két pont között csak a jelenségeket vették észre, azok a korok, melyek a földi élet harmóniájában megfeledeztek önmagukról (...) A XX. század nagyon misztikus. Miért? Mert boldogtalan. (...) Miben higgyen? Mit valljon? Hová fusson? Attól az idegen világtól, melyet nem érthet meg, önmagába fut vissza...” Ezeket a töprengő sorokat Kosztolányi Dezső jegyezte le 1917-ben, amikor az emberiség már szembetalálkozott a század első abszurdumával, a világháborúval. Vajon hogy nézte korát az az alkotó ember, akinek még megannyi történelmi abszurdumot kellett átélnie, s aki sorától a mindent átvilágító értelem örömét és kényszerét kapta meg. Belső vívódásait és rejtelseit maga mögé szorította benne a fegyelem és a cselekvés erkölce. De létrehozott egy gazdag életművet, amely mindig hű maradt tárgyához, s éppen ezért a hivatkozó vallomás szavait mellőzve történelmi érvénnyel fejezheti ki megalkotója egyéniségét, gondolatmenetét és világképét.

Aligha véletlen, hogy Klaniczay Tibor, miközben írt Zrínyi Miklósról, és tanulmányok sorozatában világozta meg a régi magyar irodalom korszakproblémáit, s a középkorra ugyanúgy kitekintett, mint a barokkra, legtöbbször a reneszánsz boldog korában időzött. S ha a műveihez akarunk folyamodni, midőn egyéniségének és gondolatvilágának hiteles vonásait keressük, ahhoz a témakörhöz érkezünk, mely utolsó évtizedeit lefoglalta. A régi magyar egyetemalapítási kísérletekkel foglalkozó tanulmányai és az európai akadémiai mozgalmak alakulástörténetének rekonstrukciói egy tudós ars poeticájának megfogalmazásai is. Az első olasz protoakadémiákról írja Klaniczay Tibor, hogy azokban már nem az előadás a közlő forma, hanem a dialógus. „A humanisták élete nem más, mint folytonos kollokvium” – idézte valamelyik elődjétől: néma dialógus az antik szerzőkkel, eszmecsere az élő társakkal, s levelezés a távollévőkkel. A nagy személyiség pedig nem a kontemplatív ember lehetősége, hanem az alkotás virtusának testet öltése: a humanista eszmény szerint a dicsőség, a hírnév és a dicséret azoknak adatik meg, akik a végzetrel és a szerencsével szembeszállnak, a maguk erejéből és akaratából emelkednek fel, s tehetségük, cselekedeteik és alkotásaik révén győzedelmeskednek. A tett és az alkotás pedig ebben a gondolatmenetben nem a végső eszmények áhítatos szolgálata, hanem az adott feladat minél hitelesebb megoldása.

Klaniczay Tibor sohasem engedett a historizálásnak, és vallomás-ürügynek sem tekintette történelmi tanulmányait, de tárgyainak feldolgozásában azok eszményeit is követte és újratemtette. A filológiai rekonstrukció és a fegyelmező fogalmiság ugyanúgy ösztönözte, mint az összefüggéskeresés, amely kü-